

مقاله پژوهشی

غفلت از نقش مکان‌ساز منظر سبز عامل اصلی ناکارآمدی توسعه در شهر نطنز*

بابک عبدی**، زهرا برزوئیان، محمد مهرآبادی

گروه معماری منظر، دانشکده معماری، دانشکده‌گان هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۳ تاریخ قرارگیری روی سایت: ۱۴۰۴/۰۸/۰۱

چکیده با گسترش شهرنشینی و توسعه روزافزون شهرها نیاز انسان به ارتباط با طبیعت بیش از پیش احساس شده و فضای سبز شهری همگام با شهر در حال توسعه است. با وجود افزایش توسعه کمی فضای سبز معاصر ناکارآمدی آن و عدم رفع نیازهای مختلف شهروندان مشهود است. شناخت ظرفیت‌های مکانی و ادراک ساکنان از فضای سبز پیرامون آنان به شناخت مؤلفه‌های مکان‌ساز منظر سبز بومی خواهد انجامید. باغ‌شهر نطنز نیز دارای ظرفیت‌های مکانی خاص خود است که پژوهش حاضر به واکاوی ویژگی‌های تیپولوژی‌های سبز مختلف نطنز به منظور شناخت این مؤلفه‌ها از طریق اسناد کتابخانه‌ای و مشاهدات میدانی به‌واسطه خوانش منظرین پرداخته است. نتایج نشان دادند که تیپولوژی‌های سبز سنتی نطنز شامل باغ‌شهر و واحه‌های سبز با توجه به نیازهای ساکنان و ظرفیت‌های مکان با ایجاد نظم با تأکید عناصر برگزیده ایجاد شده‌اند و با دارا بودن پیوند تنگاتنگ با زندگی روزمره و ذهنیات ساکنان نیازهای آنان در جنبه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی، زیبایی‌شناختی، اقتصادی و زیست‌محیطی را برطرف می‌سازند. در حالی که تیپولوژی‌های سبز معاصر شامل پارک‌های شهری و فضاهای سبز عمومی به‌صورت ناپایدار و ناسازگار با ادراک ساکنان از مکان به عملکرد صرفاً تزئینی و تفریحی تقلیل یافته و جایگاهی در ذهنیت ساکنان ندارند. توجه به مؤلفه‌های مکان‌ساز منظر سبز در طرح‌های توسعه به‌منظور افزایش کارآمدی فضای سبز و تبدیل آن به منظر سبز امری ضروری است.

واژگان کلیدی | منظر سبز، توسعه مکان‌محور، باغ‌شهر.

این در حالی است که هرکدام از شهرهای ایران ظرفیت‌های مکانی خاص خود را دارند که این ظرفیت‌ها تعیین‌کننده نوع توسعه فضای سبز در آن شهرهاست. نگرش کالبدی و تک‌بعدی به درختان موجب احداث فضاهای سبز ناکارآمد در نقاط حاشیه‌ای و کم‌اهمیت شهر شده است که در برطرف ساختن نیازهای ساکنان ناموفق است. این در حالی است که فضای سبز بومی باغ‌شهر نطنز نوع متفاوتی از فضای سبز معاصر با عملکرد تفریحی و تزئینی است. عملکردهای چندگانه آن در زندگی مردم از جمله اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی، زیبایی‌شناختی و هویتی نشان‌دهنده شأن و اهمیت آن در ذهنیت ساکنان است. پیوند و ارتباط دائمی درختان با زندگی روزمره مردم آن را تبدیل به عنصری منظرین کرده، فضای سبز نقشی فراتر از عنصری تزئینی به خود گرفته و به‌عنوان منظر سبز نقشی اساسی در شکل‌گیری مکان ایفا می‌کند. بی‌توجهی به نقش مکان‌ساز منظر سبز در طرح‌های توسعه موجب تقلیل آن به فضای

مقدمه توسعه شهرنشینی در ابعاد مختلف منجر به تغییرات گسترده‌ای در ساختار شهرها و نوع زندگی ساکنان شهرها شده است. این تغییرات نیازهای متفاوتی در شهر به وجود آمده است که نیاز به فضای سبز و ارتباط با طبیعت یکی از آنهاست. در روند توسعه شهرها، فضای سبز شهری نیز به‌صورت کمی توسعه یافته اما در عمل کارایی نداشته و در برطرف ساختن نیازهای ساکنان موفق نیست. از علل این ناکارآمدی فضای سبز معاصر می‌توان به ناسازگاری توسعه با ظرفیت‌های مکان اشاره کرد. در طرح‌های توسعه الگوی توسعه فضای سبز به‌صورت تقلیدی از الگوهای غربی بوده و تقریباً به‌طور یکسان در شهرهای مختلف ایران اجرا می‌شود.

* این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی «ناسازگاری‌های توسعه با مکانیت بستر (مطالعه موردی: منطقه نطنز روستاهای اطراف)» است که به سرپرستی دکتر «سید امیر منصوری» در سال ۱۴۰۴ در پژوهشکده هنر، معماری و شهرسازی نظر به انجام رسیده است.

** نویسنده مسئول: ۰۹۲۰۶۸۳۳۷۳@ut.ac.ir/babakabdi

به‌عنوان لکه‌ای سبز بلکه به‌عنوان عاملی برای ارتقا کیفیت زندگی شهری و یکی از ساختارهای اصلی شهر توجه شد و توسعه یافته‌اند که این توسعه ابعاد کمی و کیفی منظر شهر را تحت تأثیر قرار داده است (Saboonchi et al., 2018). منظر سبز به‌عنوان بخشی از منظر شهری دارای تأثیرات فراوانی در ابعاد مختلف زندگی شهروندان است که توسعه منظر سبز همگام با توسعه شهر نیازمند شناخت این تأثیرات، ظرفیت‌های مکان و نیازهای ساکنان است، بنابراین عامل ناکارآمدی فضای سبز در فرایند توسعه، نگرش کالبدی به فضای سبز و ایجاد فضای سبز با عملکرد صرفاً تفریحی-تزیینی است (Abdi et al., 2024). فضاهای سبزی که با سایر ساختارهای شهر و کلیت شهر ارتباط نداشته و فاقد یکپارچگی و انسجام چه از نظر کالبدی و چه از نظر معنایی هستند، فضاهایی بی کیفیت و نامطلوب محسوب می‌شوند (Saboonchi et al., 2018). توسعه مکان‌محور نوعی از توسعه است که به ظرفیت‌های مکان و ادراک ساکنان از مکان توجه دارد. شرط لازم توسعه مکان‌محور خوانش منظرین است که قرائت‌کننده از طریق رویکرد کل‌نگر با شناخت و در نظر گرفتن کلیت پدیده، عناصر و اجزا منظر را مورد خوانش قرار داده و شناختی منطبق با واقعیت ارائه می‌کند (Hosseinzadeh et al., 2024). بنابراین توسعه شهر و منظر سبز دارای ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر هستند. توسعه منظر سبز همگام با توسعه شهر رخ می‌دهد و توسعه بدون توجه به ادراک ساکنان از منظر سبز و نیازهای آنان در ارتباط با مکان ناکارآمدی فضای سبز شهری را به دنبال خواهد داشت.

• منظر باغ‌شهر

ایرانیان به‌منظور ایجاد محیطی دارای آرامش و آسایش، تعامل شهروندان با طبیعت و ایجاد منظر شهری پایدار شارباغ ایرانی یا همان باغ‌شهر را ایجاد کردند. شارباغ‌ها به‌عنوان شالوده شهر ایرانی با بهرمندی از عوامل محیطی، شهری پایدار و پویا را ایجاد کرده‌اند که این فرایند از طریق تعامل عناصر طبیعی آب و گیاه با دانه‌های معماری شکل گرفته‌اند (Sheybani & Esmaelidokht, 2016). بنابر این آب و گیاه و چارتاقی همان سه‌گانه‌ای که جوهر منظر و شهر ایرانی هستند (Mansouri & Javadi, 2018)، اساس شکل‌گیری شارباغ یا باغ‌شهر نیز هستند. منظر شهرهای سنتی ایران همزمان با سازگاری با محیط طبیعی به نیازهای احساسی، فرهنگی و اکولوژیک شهروندان پاسخ داده و همین عامل موجب پایداری رابطه انسان با شهر شده است (Sheybani, 2010). بنیان و اساس شکل‌گیری باغ‌شهر نیز همین تعامل انسان با محیط و رفع نیازهای شهروندان در ابعاد مختلف زندگی شهری است. ایفای نقش سه‌گانه منظر ایرانی صرفاً به نقش عناصری کالبدی محدود نمی‌شود بلکه ارتباط ناگسستنی این سه‌گانه در فرهنگ ایرانی، آداب و رسوم، آیین‌ها و باورهای ایرانیان ریشه عمیق داشته و همواره در طول تاریخ در زندگی روزمره مردم حضور پررنگی داشته‌اند (Mansouri & Javadi, 2019). شارباغ‌ها از طریق ترکیب آبراه‌ها و

سبز ناکارآمد معاصر کرده است. منظر سبز نطنز بخشی از هویت این شهر بوده و در اشکال مختلف خود نقش‌های متفاوتی را ایفا می‌کند. شناخت ویژگی‌های منظر سبز نطنز و مؤلفه‌های مکان‌ساز آن منجر به دریافت فهم عمیق‌تر به نقش آن در زندگی مردم و اهمیت آن در فرایند توسعه می‌شود. شناخت این ویژگی‌ها و مؤلفه‌ها نیازمند شناخت ادراک ساکنان از مکان است که از طریق خوانش منظرین امکان‌پذیر است. خوانش منظرین از باغ‌شهر نطنز منجر به شناخت تیپولوژی‌های منظر سبز آن و نقش هر کدام از این تیپولوژی‌ها در زندگی مردم و چگونگی مکان‌سازی آنها می‌شود.

سوالات پژوهش

- منظر سبز نطنز در فرایند توسعه این شهر چه نقشی ایفا می‌کند؟
- مؤلفه‌های مکان‌ساز منظر سبز نطنز کدامند؟

روش پژوهش

با توجه به اینکه ماهیت پژوهش حاضر کشف و شناخت مکان و ظرفیت‌های آن است، بنابراین روش این پژوهش نیز از نوع کیفی و اکتشافی با استفاده از مشاهدات میدانی و اسناد کتابخانه‌ای موجود است. پس از برداشت میدانی و بازدید از بخش‌های مختلف محدوده مورد مطالعه، تحلیل و بررسی مؤلفه‌های ارزیابی شده تحقیق با توجه به مبانی نظری منظر و مکان انجام شد. شناخت ویژگی‌ها و ظرفیت‌های مکان با توجه به ماهیت عینی-ذهنی آن صرفاً از طریق رویکردی کل‌نگر امکان‌پذیر است. روش خوانش منظر سبز استفاده شده در پژوهش حاضر خوانش منظرین است که از رویکرد منظر پیروی می‌کند. در این رویکرد که عینیت و ذهنیت شهر را جدایی‌ناپذیر می‌داند، ادراک و ذهن ساکنان اصلی‌ترین عامل فهم منظر محسوب می‌شوند (Majidi et al., 2019). خوانش منظرین خوانشی سرزمینی و فراتر از جغرافیای سیاسی و شرط لازم برای فهم کلی از مکان است (Hosseinzadeh et al., 2024). ویژگی‌ها و ظرفیت‌های منظر سبز نطنز از طریق خوانش منظرین شناسایی و با انطباق این مشاهدات میدانی بر مبانی نظری منظر، مکان و مؤلفه‌های مکان‌ساز منظر سبز نطنز معرفی شدند.

مبانی نظری

• منظر سبز و توسعه شهر

به دلیل اینکه که منظر پدیده‌ای عینی-ذهنی و وابسته به حضور مخاطب در مکان است، فضای سبز شهری نیز به‌عنوان بخشی از منظر نیز شامل همین ویژگی است، بنابر این سبزی‌نگی فضای شهری با رویکرد منظر نیز تحت عنوان «منظر سبز» خطاب می‌شود (Khorramrouei et al., 2025). گسترش شهرها، توسعه فضاهای انسان‌ساخت و کاهش فضاهای طبیعی در محیط زندگی انسان پیامدهای زیست‌محیطی، اجتماعی و هویتی را در شهرها به دنبال داشته است، بنابراین شبکه‌های سبز شهری نه فقط

زیرساخت‌های سبز و شکل‌گیری ارگانیک دانه‌های معماری در میان این ترکیب طبیعی شکل می‌گیرند، به عبارت دیگر، کریدورهای سبز منطبق بر آبراه‌ها ساختار اصلی شکل‌گیری شهر محسوب می‌شوند (Sheybani & Esmaeeldokht, 2016). بنابراین با توجه به اینکه ساختار عمده شارباغ‌ها را عناصر طبیعی به‌ویژه باغات تشکیل می‌دهند، نقش منظر سبز در باغ‌شهر بیش از پیش مورد توجه بوده و شناسایی ساختار و ویژگی‌های آن در فرایند توسعه ضروری است.

یافته‌ها

• خوانش منظر سبز نطنز

خوانش منظر سبز شهر نطنز نشان می‌دهد چند نوع تیپولوژی سبز در نطنز قابل مشاهده است. اصلی‌ترین تیپولوژی باغ‌شهر است که اسکلت اصلی شهر را شکل داده است. دومین نوع آن واحه‌های سبز است که در نقاط کلیدی شهر قرار دارند. این دو نوع تیپولوژی دارای قدمت تاریخی بوده و متمایز از فضاهای سبز معاصر هستند. انواع دیگر تیپولوژی‌های سبز مربوط به دوره معاصر بوده و شامل فضاهای سبز ساخته شده توسط شهرداری از جمله پارک‌های شهری و فضاهای سبز عمومی است. هر کدام از این تیپولوژی‌ها ویژگی‌های خاص خود را داشته و هر کدام نقش متمایزی در ساختار شهر و زندگی شهروندان ایفا می‌کنند. **جدول ۱** تیپولوژی‌های سبز مورد ارزیابی در این تحقیق را معرفی می‌کند و **تصویر ۱** نحوه پراکندگی این تیپولوژی‌ها را در شهر نطنز را نشان می‌دهد.

• باغ‌شهر

محلات تاریخی نطنز دارای ساختار ویژه‌ای بوده که به مرکزیت محله، بافت مسکونی و در لایه بیرونی باغات تشکیل شده‌اند. باغات به‌طور کامل محلات را احاطه کرده و درصد مساحت زیادی از شهر را به خود اختصاص داده‌اند. به‌طور کلی شبکه سبز باغات تابع مسیر قنات بوده و آب به‌عنوان یکی از عوامل اصلی در نوع توسعه باغات نقش اساسی ایفا می‌کند. عامل دیگر موقعیت جغرافیایی و اقلیم مناسب نطنز برای باغداری و پرورش میوه‌جات است. درختان کاشته شده در حاشیه باغات درختان غیرمثمر همچون چنار است اما در عمق باغ به‌طور عمده درختان میوه کاشت شده است که نشان از اهمیت هر دونوع درخت است. نوع کاشت درختان میوه نیز به این صورت است که یک باغ به‌صورت کامل یک نوع درخت کاشته

شهر نطنز از شهرهای تاریخی ایران از توابع استان اصفهان واقع در موقعیت جغرافیای ۵۱ درجه طول شرقی و ۳۳ درجه عرض شمالی با مساحت بیش از ۳۳۹۷ کیلومتر مربع است (Mohammadi et al., 2021). شرایط طبیعی و اقلیمی مناسب منطقه نطنز، موقعیت قرارگیری آن نسبت به دو شهر استراتژیک کاشان و اصفهان، جایگاه این منطقه در شبکه ارتباطی جنوب به فلات مرکزی ایران و موقعیت آن نسبت به شاهراه ری-اصفهان از دلایل اهمیت این منطقه در طول تاریخ است (Mohammadi et al., 2022). هرچند شهرستان نطنز در اقلیم خشک و کویری قرار داشته اما به دلیل محصور شدن توسط رشته کوه‌های کرکس، آب فراوان و موقعیت جغرافیای دارای آب و هوای مطلوب و مساعدی است که همواره مورد توجه پادشاهان و امرا بوده به منزله شکارگاه و منزلگاه تابستانی بوده است (Mokhtari Taleghani & Khosravi Javid, 2016). محلات این شهر به شکل پراکنده شکل گرفته‌اند و ساختار شهر گسسته است (Mohammadi et al., 2021). بر اساس منابع تاریخی و شواهد باستان‌شناسی سابقه سکونت در شهر نطنز به دوره ساسانیان برمی‌گردد (Mohammadi et al., 2022). محله‌های تاریخی نطنز عبارتند از قصبه، باغستان، افوشته، ریسه، ویشته، کندز، سرشک، مزرعه خطیر، مزیدآباد، وشوشاد و رهن است که هسته اولیه و کانون اصلی توسعه آن محله قصبه بوده و روند شکل‌گیری این بافت فعلی شهر به دوره قاجار باز می‌گردد

جدول ۱. معرفی تیپولوژی‌های سبز نطنز براساس تعاریف. مأخذ: نگارندگان.

تیپولوژی سبز	تعریف علمی	مقیاس در شهر	پایداری تاریخی در بستر
پارک شهری	پارک یا پردیس شهری فضایی برای ارتباط انسان با طبیعت، گذران اوقات فراغت و زمینه‌ای برای تعاملات اجتماعی شهروندان است (پاسبان‌حضرت، ۱۳۸۹).	کلان	ظهور از دوران مدرن
فضای سبز عمومی	فضای سبز گذرها، مراکز محلات، میداين، خیابانها و فضاهایی که فعالیت‌های عمومی شهروندان با آنها در ارتباط است (Khorramrouei et al., 2025).	میانی	ظهور از دوران سنت و تغییر الگو در دوران مدرن
باغ‌شهر	حاصل تعامل سه عامل آب، گیاه و دانه‌های معماری؛ شکل‌گیری ساختار شهر و ایجاد کمربندی سبز، اطراف شهرهاست (Sheybani & Esmaeeldokht, 2016).	کلان	ظهور از دوران سنت
واحه سبز	توسعه منظر سبز به‌صورت نقاط متمرکز سازگار با اقلیم و ظرفیت‌های مکان (Abdi et al., 2024).	خرد	ظهور از دوران سنت

• پارک‌های شهری

این نوع تیپولوژی در دوره معاصر به صورت فضای سبز پهنه‌ای در نقاطی ایزوله و جدا از بافت شهری ایجاد شده‌اند. نوع گیاهان کاشته شده در پارک‌ها عمدتاً غیربومی و گیاهان متدوالی که در پارک‌های شهری دیگر کاشته می‌شوند است. نوع سازماندهی و طراحی فضاها نیز متفاوت از دیگر پارک‌ها نبوده و اغلب شامل فرم‌های هندسی بوده، نحوه کاشت نیز به صورت خطی و ردیفی منظم است. چمن و گل‌های زینتی نیز به صورت توده‌ای در بخش‌های مختلف پارک‌ها کاشته می‌شود (تصویر ۴). استفاده از آب در پارک‌های شهری به شکل آبنماها و فواره‌هایی بوده که از الگوهای غربی تقلید شده و شباهتی به نوع استفاده آب در منظر سنتی ایرانی ندارد. بنابر این شأن آب نیز در این نوع تیپولوژی تقلیل یافته است.

• فضاهای سبز عمومی

نوع ساختار و سازماندهی فضاهای سبز عمومی مشابه پارک‌های شهری است با این تفاوت که اغلب مساحت کمتری نسبت به

نشده بلکه ترکیبی از چند نوع درخت میوه است. درختان چنار که به آب فراوان احتیاج دارند در کنار مسیر آب قرار دارند (تصویر ۲).

• واحه سبز

تیپولوژی سبز دیگر واحه‌های سبز هستند که دارای قدمت تاریخی هستند. این نوع تیپولوژی شامل درختان شاخصی هستند که دارای ارزش ویژه‌ای در ذهنیت ساکنان هستند که به صورت واحه‌ای سازماندهی شده‌اند. مکان‌یابی واحه‌های سبز در نقاط کلیدی و نقاط عطف شهر همچون مرکز محله و بازار است. درخت چنار یکی از درختانی است که به صورت منفرد یا چندتنه (هفت‌چنار) در مرکز واحه سبز قرار دارد. نحوه قرارگیری این درختان تک‌کاشت در مرکز توجه به گونه‌ای است که نظم ارگانیکی با تأکید عناصر برگزیده ایجاد شده به طوری که درخت حالت مونومنتال گرفته و خود نقطه عطف در مرکز محله محسوب می‌شود (تصویر ۳). سازگاری واحه‌های سبز با اقلیم گرم و خشک و میزان آب محدود از دیگر ویژگی‌های آن محسوب می‌شود.

تصویر ۱. پراکندگی تیپولوژی‌های سبز در شهر نطنز. مأخذ: نگارندگان برگرفته از Google Earth.

تصویر ۲. کاشت چنار در کنار مسیر آب در حاشیه باغ، نطنز. عکس: بابک عبیدی، ۱۴۰۴.

(ب)

(الف)

تصویر ۳. درخت چنار عنصری برگزیده در مرکز واحه‌های سبز در نقاط عطف شهری. (الف) مرکز محله وشوشاد، (ب) مسجد جامع، نطنز. عکس: بابک عبدی، ۱۴۰۴.

(ب)

(الف)

تصویر ۴. کاشت چمن و گیاهان غیر بومی در پارک‌های شهری به‌صورت ردیفی. (الف) بوستان ۹ دی، (ب) پارک ملت، نطنز. مأخذ: Google maps.

از مکان صورت‌گیر عملکرد موفق در تأمین نیازهای ساکنان داشته و ذهنیت و خاطره جمعی آنان ثبت می‌شود. ارزیابی میزان سازگاری هر کدام از تیپولوژی‌های سبز با مکان در تعیین نوع نقش آنها در زندگی روزمره مردم امری ضروری در فرایند توسعه است.

• نقش باغ‌شهر

باغ‌شهرها دارای نقش چندعملکردی در زندگی ساکنان هستند به‌گونه‌ای که در گذشته شغل بسیاری از آنان باغداری بوده و به نوعی محصولات حاصل از باغات تأمین‌کننده نیازهای اقتصادی و معیشتی آنان بوده است. به‌علاوه قرارگیری باغات پیرامون محلات به‌صورت پیوسته و یکپارچه خرداقلیم مطلوبی برای زندگی ساکنان ایجاد کرده و آسایش اقلیمی را برای آنان فراهم کرده است. به لحاظ تفریحی نیز گذران اوقات به همراه خانواده در باغات تأمین‌کننده نیازهای تفریحی و اوقات فراغت ساکنان است. همچنین زیبایی عناصر طبیعی گیاه و آب در باغ نوعی منظره مطلوب را به وجود آورده و باغ دارای عملکرد زیبایی‌شناختی نیز هست. پیوند زندگی روزمره ساکنان با باغ و عناصر طبیعی موجب پیوند ذهنی آنان با باغ و ایجاد حس تعلق نسبت به آن شده است. باغات در شهر نطنز

پارک‌ها داشته و به شکل خطی یا لکه‌ای در بخش‌های مختلف شهر قرار دارند. فضای سبز خطی مجاور خیابان‌ها و فلکه‌ها از این نوع تیپولوژی سبز هستند. طرح کاشت این فضاهای سبز مشابه پارک‌های شهری با استفاده از گیاهان زینتی و غیر بومی به‌صورت خطی و ردیفی است. سطح کاشت چمن و گلکاری کمتری نسبت به پارک‌ها داشته اغلب درختان ساختار این فضاها تشکیل می‌دهند (تصویر ۵).

• نقش منظر سبز در زندگی ساکنان

هر کدام از انواع تیپولوژی‌های سبز خوانش شده توسط نگارندگان نقش و عملکرد متفاوتی در زندگی ساکنان ایفا می‌کنند. ارزیابی نقش و عملکرد هر کدام از این تیپولوژی‌های سبز و ویژگی‌های آنها منجر به شناخت مؤلفه‌های مکان‌ساز منظر سبز بومی نطنز می‌شود. ویژگی‌های کالبدی و جایگاهی ذهنی که عناصر منظر سبز در ذهنیت ساکنان دارند و همین‌طور عملکردهایی که منظر سبز در زندگی روزمره آنان دارد تعیین‌کننده میزان و کیفیت نقش هر کدام از تیپولوژی‌های سبز است. در صورتی که سازماندهی و مکان‌یابی منظر سبز با توجه به ظرفیت‌های مکانی و ادراک ساکنان

حفظ این فضاها انجام نمی‌دهند. در طرح‌ها و برنامه‌های توسعه‌ی معاصر نیز هر ساله تعداد و مساحت پارک‌ها به‌منظور بهبود سرانه فضای سبز افزایش می‌یابد اما تأثیری در نقش آن در زندگی مردم و بهبود کیفیت این فضاها ندارد.

• نقش فضاهای سبز عمومی

قرارگیری این فضاهای سبز خطی در مجاورت محل‌های عبوری سواره و گره‌های ترافیکی نقش آنها را به عنصری تزئینی در کنار محل عبور و مرور مانند تابلویی تبلیغاتی تبدیل کرده است که هیچ اهمیتی در زندگی روزمره ساکنان ندارند. کاشت ردیفی و خطی درختان به تعداد زیاد موجب کم‌اهمیت شدن و تقلیل شأن درختان شده است. مکان‌یابی فضاهای سبز عمومی معاصر به گونه‌ای است که در این فضاهای زندگی و فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جریان ندارد، در نتیجه عملکردی بجز پرکردن فضای خالی مجاور خیابان ایفا نمی‌کنند. با توجه به تک‌عملکردی بودن این فضاها، شأن این تیمپولوژی در ذهنیت ساکنان به مراتب پایین‌تر از پارک‌های شهری است. فضاهای سبز عمومی شهری که باید بیشترین ارتباط را با ذهنیت و خاطرات جمعی ساکنان داشته باشند به دلیل سازماندهی و مکان‌یابی نادرست به فضاهایی کم‌اهمیت تبدیل شده‌اند. به علاوه این فضاها از نظر یکپارچگی و ارتباط چه از نظر کالبدی و چه از نظر معنایی ضعیف بوده و کاملاً ساختاری گسسته و فاقد رابطه معناداری با یکدیگر در ساختار شهری هستند.

نتیجه‌گیری

توسعه شهرها بدون توجه به ظرفیت‌های مکان محکوم به شکست است. توسعه مکان محور به معنی توسعه مبتنی بر ادراک ساکنان از مکان مناسب‌ترین راه برنامه‌ریزی برای توسعه کارآمد در سطح شهر است. باغ‌شهر نوع خاصی از سازماندهی شهر است که ویژگی‌ها و ظرفیت‌های مکانی خاص خود را داراست. توسعه منظر سبز نطنز نیز باید همگام با توسعه شهر با توجه به ادراک ساکنان از مکان صورت گیرد. خوانش منظرین از انواع تیمپولوژی‌های سبز موجود در نطنز نشان می‌دهد منظر سبز سنتی نطنز سازگار با مکان و متناسب با ظرفیت‌های مکانی شکل گرفته است، در حالی که فضای سبز معاصر بدون توجه به این ظرفیت‌ها و صرفاً با تقلید از الگوهای غربی صورت گرفته است. منظر سبز سنتی نطنز با ایجاد نظم با تأکید بر عناصر برگزیده با سازگاری با ظرفیت‌های مکان به نیازهای مختلف ساکنان در جنبه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی و هویت پاسخ می‌دهد، در حالی که فضای سبز معاصر به‌صورت تک‌عملکردی به فضایی تفریحی با عناصر تزئینی تقلیل یافته و با وجود افزایش تلاش‌ها در جهت توسعه آن همچنان ناکارآمد باقی مانده است. جدول ۲ مجموعه ویژگی‌های تیمپولوژی‌های سبز در نطنز را نشان می‌دهد. در تیمپولوژی‌های سبز باغ‌شهر و واحه سبز مؤلفه‌های منظر سبز به دلیل حضور

تصویر ۵. کاشت درختان به‌صورت ردیفی در کنار خیابان نوعی فضای سبز عمومی معاصر، نطنز، عکس: بابک عبدی، ۱۴۰۴.

تعیین‌کننده ساختار شهر و نوع گسترش شهر هستند به گونه‌ای که شهر به سمتی توسعه یافته است که شرایط کاشت درختان و ایجاد باغات مساعد باشد. بنابراین چندعملکردی بودن باغات و ایفای نقش در جنبه‌های مختلف اقتصادی، معیشتی، فراغتی و... در زندگی ساکنان موجب پیوند باغات با ذهنیت آنان شده است.

• نقش واحه‌های سبز

نقاط عطف و کلیدی شهر همچون مرکز محلات بستر رویدادهای مهم اجتماعی، آیینی و فرهنگی به شمار می‌آیند. همجواری عناصر برگزیده منظر سبز با مهم‌ترین رویدادهای زندگی مردم موجب تقدس و احترام این عناصر در ذهنیت ساکنان شده است. برگزاری تجمعات اجتماعی، جشن‌های ملی و باستانی، آیین‌های مذهبی و عزاداری‌ها در کنار درخت تک‌کاشت در مرکز محله ارمان آورنده این شأن مقدس است. بنابراین درختان کاشت شده در واحه‌های سبز دیگر عناصر طبیعی صرفاً تزئینی محسوب نمی‌شوند بلکه به عنوان عنصر منظر پیوند ناگسسته‌ای با خاطره جمعی و ذهنیت ساکنان برقرار می‌کنند. فعالیت‌های روزمره همچون نشستن و استراحت در زیر سایه این درختان، ملاقات با همسایگان و هم‌صحبتی با آنان در جوار این عناصر سبز منظر تثبیت‌کننده جایگاه و شأن این درختان در اعتقادات ساکنان است.

• نقش پارک‌های شهری

پارک‌های شهری در نقاطی به دور از زندگی روزمره ساکنان و به‌صورت پهنه‌ای برای فعالیت تفریحی ایجاد شده‌اند. الگوی این پارک‌ها به‌صورت تقلیدی از الگوهای غربی بوده و عناصر مورد استفاده در آن نیز صرفاً جنبه تزئینی دارند. گیاهان کاشت شده ارتباطی با ذهنیت و خاطرات جمعی ساکنان نداشته و اغلب غیر بومی هستند. جدایی این فضاها از زندگی روزمره مردم و فعالیت‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی و آیینی موجب تقلیل این نوع تیمپولوژی سبز به عنصری تزئینی و تفریحی شده است. بنابراین در ذهنیت ساکنان شأن و مقام مقدس نداشته و صرفاً عنصری جانبی محسوب می‌شوند، از این رو تعلق خاطر نسبت به آن نداشته و بخش مهمی از زندگی آنان محسوب نمی‌شود. اینگونه فضاها در صورت آسیب کمتر مورد توجه ساکنان قرار گرفته و اقدام گسترده‌ای در جهت

استراتژی‌های منظر سبز		مؤلفه‌های منظر سبز		تیپولوژی سبز
مکان‌یابی	ساماندهی	آب	درخت	
محدوده اطراف محله	پیوسته و یکپارچه	- تعیین‌کننده نوع و میزان گسترش باغ - شأن مقدس - چند عملکردی	- کاشت درختان میوه در عمق باغ - کاشت درختان غیرمثمر در حاشیه باغ - شأن مقدس - چند عملکردی	باغ‌شهر
مرکز محله و نقاط عطف شهری	واحه‌ای و متمرکز	- عامل حیاتی ایجاد واحه - ایجاد به شکل حوض - شأن مقدس - چند عملکردی	- درختان برگزیده بومی - تک‌کاشت - شأن مقدس	واحه سبز
نقاط ایزوله و دور از حیات اجتماعی	پهنه‌ای	- ایجاد به شکل آبنا و فواره - شأن و عملکرد تزئینی	- درختان غیربومی - کاشت خطی و ردیفی و توده‌ای - عملکرد تفریحی	پارک شهری
حاشیه مسیرهای عبوری و گره‌های ترافیکی	خطی و لکه‌ای گسسته	- اغلب غایب	- درختان غیربومی - کاشت خطی و ردیفی - شأن و عملکرد تزئینی	فضای سبز عمومی

تفرجی تقلیل یافته مکان‌یابی آن به صورت ایزوله و جدا از حیات شهری صورت گرفته است، در نتیجه احساس تعلق به این فضاها در ذهنیت ساکنان شکل نگرفته است. توجه به این مؤلفه‌های مکان‌ساز منظر سبز و ظرفیت‌های مکانی مرتبط با آن در فرایند توسعه به کارآمدی هرچه بیشتر برنامه‌های توسعه در آینده کمک شایانی خواهد کرد.

مداوم عناصر منظر سبز در زندگی روزمره مردم و فعالیت‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، آیینی و زیست‌محیطی دارای پیوند عمیق با ذهنیت ساکنان بوده و ساماندهی و مکان‌یابی این نوع تیپولوژی‌ها نیز سازگار با مکان صورت گرفته است. در حالی که در تیپولوژی‌های سبز معاصر یعنی پارک‌ها و فضاهای سبز عمومی عناصر طبیعی صرفاً به صورت تزئینی و عملکرد فضا صرفاً

فهرست منابع

- پاسبان‌حضرت، غلامرضا. (۱۳۸۹). گام‌هایی به سوی پردیس ایرانی. منظر، ۱۰(۲)، ۵۵-۵۷. https://www.manzar-sj.com/article_594.html?lang=fa
- شیبانی، مهدی. (۱۳۸۹). آسیب‌شناسی منظرشهری تهران، منظر، ۲(۹)، ۲۶-۲۹. https://www.manzar-sj.com/article_404.html?lang=fa
- Abdi, B., Rezaei, Z., Nosratian, R., & Mehrabadi, M. (2024). Exploring the Place-making Role of Native Green Landscapes in Urban Landscape Development (Case study: River Cities of Dezful, Shush, and Shushtar). *Journal of Revitalization School*, 2(4), 32-39. <http://doi.org/10.22034/2.4.30>
- Hosseinzadeh, M., Jamshidian, M., & Nakhshab, S. (2024). Reading Village Landscapes, A Necessary Condition for Place-oriented Development (A Case Study of Darb Gonbad Village, Kuhdasht County). *Tourism of Culture*, 5(16), 24-35. <https://doi.org/10.22034/toc.2024.455215.1157>
- Khorramrouei, R., Mansouri, S.A., & Kafi, M. (2025). The Evolution of
- Tehran's Green Landscape through the Perspective of Orientalists from the Qajar Era to the First Pahlavi Period (1796- 1931 AD). *MANZAR, the Scientific Journal of Landscape*, 17(70), 52-61. <https://doi.org/10.22034/manzar.2024.485540.2316>
- Majidi, M., Mansouri, S.A., Sabernejad, J., & Barati, N. (2019). The Role of Landscape Approach in Improving Satisfaction with the Urban Environment. *Bagh-e Nazar*, 16(76), 45-56. <https://doi.org/10.22034/bagh.2019.183817.4091>
- Mansouri, S. A., & Javadi, Sh. (2019). *Three elements of Persian landscape: A study on the essence of Persian architecture and urban space*. Nazar Research Center.
- Mohammadi, S. S., Karimian, H., & Javeri, M. (2022). Historical Developments of Natanz City Based on the Written Sources and Architectural Evidence. *Journal of Archaeological Studies*, 14(1), 53-81. <https://doi.org/10.22034/jas.2022.14.1.53-81>

org/10.22059/jarcs.2020.308552.142916

- Mohammadi, S.S., Karimian, H., Talebian, M.H., & Javeri, M. (2021). Chronology of Neighborhoods Development Based on the Inscriptions of Historic Monuments: Case Study: City of Natanz. *Negarineh Islamic Art*, 7(20), 189-202. <https://doi.org/10.22077/nia.2021.3944.1391>
- Mokhtari Taleghani, E., & Khosravi Javid, T. (2016). Taj Abad Historic Garden of Natanz. *Kashan Shenasi*, 9(1), 58-85.

- Saboonchi, P., Abarghouyi, H., & Motedayen, H. (2018). Green Landscape Networks; The role of articulation in the integrity of green space in landscapes of contemporary cities of Iran. *Bagh-e Nazar*, 15(62), 5-16. <https://doi.org/10.22034/bagh.2018.66280>
- Sheybani, M., & Esmaeeldokht, M. (2016). Iranian Shârbâgh: The Position of Persian Garden in Urban Landscape. *MANZAR, the Scientific Journal of Landscape*, 7(33), 14-21.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Tourism of Culture journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله
عبدی، بابک؛ برزوئیان، زهرا و مهرآبادی، محمد. (۱۴۰۴). غفلت از نقش مکان‌ساز منظر سبز عامل اصلی ناکارآمدی توسعه در شهر نطنز. گردشگری فرهنگ، ۶(۲۲)، ۴۲-۴۹.

DOI: [10.22034/toc.2025.547541.1208](https://doi.org/10.22034/toc.2025.547541.1208)

URL: https://www.toc-sj.com/article_232938.html

